

ЈОВАН ЈОВАНОВИЋ ЗМАЈ -текст за припрему такмичара за квиз-

Јован Јовановић Змај родио се 24.11.1833. у Новом Саду, у малој кући у улици Златне греде, тамо где се данас налази зграда истоимене новосадске гимназије. За 70. Змајев рођендан, 1903, на месту где се налазила његова родна кућа, постављена је спомен плоча. Отац му се звао Павле, био је адвокат и један од угледнијих грађана Новог Сада, чему је доказ и то да је 1835. изабран за доживотног сенатора, а високи приходи које је уживао бавећи се својим послом, али и они које му је доносило издавање у закуп одличне србобранске земље коју му је у мираз донела супруга, Змајева мајка Марија, рођена Гавански, омогућили су му да касније купи себи племићку титулу, којом се Змај баш и није поносио и после очеве смрти ретко кад и спомињао.

Кућа Змајевих родитеља била је својеврсно стециште уметника и других угледних и образованих људи оног времена, и у њој су често боравили Сима Милутиновић Сарајлија, Гаврило Ползовић, прота Ђорђе Вуковић који је Змаја научио читати и писати још и пре но што је он кренуо у школу и многи други. Занимљива анегдота коју је записао Миша Димитријевић казује да је негде око 1840, када је дакле Змају било непуних седам година, Сима Милутиновић на пропутовању кроз Нови Сад одсео у кући Јовановића, и, када је хтео кренути, испоставило се да је мали Јова већ заспао. Сима није дозволио да га буде, већ му је пришао, пољубио га и ставивши му руку на главу рекао – "дабогда био песник".

1840. Змај креће у основну школу. О његовим основачким данима не зна се скоро ништа, осим да му је учитељ био Дамјан Милетић, којег Змај баш и није упамтио по добру. 1844. креће у гимназију, разредни старешина му је Димитрије Јанковић, а друг у одељењу Јован Бошковић. У другом разреду са њим у клупи седи један од потоњих политичких вођа војвођанских Срба Михајло Полит Десанчић. Трећи разред гимназије Змај већ не учи у Новом Саду на српском, већ у Халашу у Мађарској, наравно, на мађарском језику, а разлог те селидбе је жеља његовог оца да Змај научи мађарски, у чему је и успео, пошто ће Змај одлично упознати тај језик и касније бити један од наших првих преводаца са и на мађарски језик. Но, Змај не саставља читаву школску годину у Халашу, већ се враћа у Нови Сад и приватно полаже трећи и четврти разред гимназије.

Трагична 1848. веома је утицала не само на Змајев, већ и на животе свих војвођанских Срба. Његов отац је, баш у тим трагичним тренуцима, био изабран за новосадског градоначелника, међутим, није се дуго навладао, пошто је у граду убрзо уведена мађарска војна управа. Они Срби који нису до тада, беже из Новог Сада јуна 1849, када мађарски генерал Киш топовима са Петроварадинске тврђаве бомбардује Нови Сад и од његових скоро 3000 кућа руши преко 2000. Змај и његова породица беже у Ириг, где ће боравити неколико месеци, док је њихова кућа и сва имовина у Новом Саду опљачкана или уништена. Управо у Иригу Змај пише и своју прву песму која је до данас сачувана, а која је била под очигледним утицајем у то време веома популарног Бранка Радичевића, који је тада био на врхунцу славе.

По окончању буне. Змајева породица се враћа у Нови Сад. 1850. умире му мајка, а он одлази у Братиславу како би наставио гимназију. Змај ће матурирати, уз доста тешкоћа и променивши више гимназија, тек 1853, дакле у својој 20. години у гимназији у Трнави у Словачкој. У међувремену, 1852. Летопис Матице Српске у својој 86. књизи објављује прву икада јавно објављену Змајеву песму "Пролетње јутро", написану у Иригу 1849. Змај је касније признао да су му, на почетку његовог књижевног рада, узор били Павле Поповић Шапчанин, и, још више, Бранко Радичевић. У то време Змај објављује доста песама, најчешће у листу "Седмица".

По очевој жељи, Змај 1853. уписује у Бечу студије права. Право, међутим, Змаја никада није интересовало, и он је свима говорио да је то урадио само да би оцу испунио жељу. Чим му се указала прилика, прекинуо је тај узалудни посао.

1857. појављује се прва Змајева књига. То, међутим, није нека његовом руком написана књига, већ превод са мађарског дела Арањ Јаноша "Толдија". Исте године он у листу "Седмица" објављује и преводе појединих новела другог мађарског писца Јокаи Мора, али и своју песму "Разговор са срцем", која ће се доцније наћи на челу "Ђулића".

1858. Змају умире отац, а исте године он се упушта у гигантски подухват превођења на српски језик мађарског националног епа "Витеза Јована", којег је саставио највећи мађарски песник свих времена, иначе Србин пореклом, Шандор Петефи. 1860. Змај почиње и превођење са немачког, преводом једне Гетеове песме. У лето те године "Даница" у четири наставкла штампа Змајеву приповетку "Видосава Бранковићева", која је имала скоро сензационалан одјек не само међу Србима тог времена, о чему сведочи чињеница да је касније преведена на мађарски,

немачки, руски па чак и француски језик. Истовремено, у "Школском листу", Змај штампа своју прву објављену дечију песму "Киша".

1861. излази прва књига Змајеве поезије – "Источни бисер". Исте године у Новом Саду почиње излазити лист "Комарац". И поред тога што се као главни и одговорни уредник означавао Ђорђе Рајковић, тај лист се по свему може приписати Змају, који је, уосталом, имао и функцију "главног помоћника". Сам Змај ће, током 4 године колико је тај лист излазио, у њему објавити многе своје познате песме, а у листу ће сарађивати и своје радове објављивати и Лаза Костић, Илија Огњановић, Ђорђе Натошевић, Новак Радоњић и други. У јесен те године Змај је један од потписника Позива за оснивање Српског народног позоришта, а кад је оно основано бива изабран за члана његовог првог уметничког савета. На крају, те 1861. године, која је, очигледно, била једна од преломних у његовом животу, Змај упознаје и проси своју будућу супругу Еуфросину – Ружу Личанин. Његово љубавно-просидбено писмо упућено њој, али и њен ништа мање леп одговор, сматрају се за једне од најлепших таквих писама икада написаних на српском језику.

Почетком 1862. Змај покреће "Јавор", први књижевни лист којем је сам био главни уредник. Сарадници су му одлични: Лаза Костић, Ђура Јакшић, Јаша Игњатовић... 14.1.1862. Змај се у новосадској Саборној цркви венчава са Ружом Личанин. Понесен љубавном и животном срећом, Змај пише и у "Јавору" објављује читав низ љубавних песама, које ће се све касније наћи у "Ђулићима", а већ у лето те године најављује и објављивање те збирке. 23. октобра те године Змају се рађа син првенац Мирко, који је добио име по црногорском војводи Мирку Петровићу, оцу потоњег књаза и јединог црногорског краља Николе. Змајев Мирко умреће не напунивши три године у Пешти, 1865.

1863. Змај мора прекинути излажење "Јавора" и сели се у Пешту, где му се 12.10. родило друго дете – ћерка Тијана, која је умрла након само 13 дана. Селчидбу у Пешту он користи и да испуни своју давнашњу жељу, и да већ као тридесетогодишњак, упише студије медицине. Исте године појављује се и Змајев први превод са руског – поема "Демон" Михаила Љермонтова. 1864. у Новом Саду излази прво издање "Ђулића", а исте јесени Змај покреће свој најчувенији сатирично-хумористички лист "Змај", по којем ће и сам добити надимак. "Змај" ће са већим и мањим прекидима излазити до 1871.

14. јануара 1865, на дан св. Саве, Змају се рађа и треће дете – син Сава, али који умире након само три дана. Како му првог марта исте године умире и прворођени син Мирко, Змај и Ружа тако остају без деце, и ти тешки ударци не могу а да се не одразе на њихове животе. И баш у тим трагичним тренуцима, Змај уређује чак два хумористичка листа – "Змај" и "Стармали", и баш тада настају и његове две вероватно најпознатије сатиричне песме, уперене против аспсолутистичког режима кнеза Михајла Обреновића – "Јутутунска јухахаха" и "Јутутунска народна химна".

1867. Друштво књижевника Мађарске ("Кишфалудијево друштво") бира Змаја за свог дописног члана, како би му тако указало почаст и наградило његове заслуге за превођење мађарске поезије на српски. 4. јуна рађа му се трећи син а четврто дете – Југ, којег родитељи шаљу у Србију, у Карановац (Краљево) код тетке, Ружине сестре Марије, у нади да ће му тамошња клима помоћи. Ноп, као и сва Змајева деца, и Југ је убрзо умро, и сахрањен је у порти манастира Жиче.

Новембра 1870, у својој 37. години, Змај успешно довршава студије медицине. Његова жеља да се бави том професијом била је велика; суочен са мноштвом лекара у Пешти и знајући како је тамо тешко живети од тога, Змај одлучује да се са Ружом пресели у Нови Сад, али, изненада мења ту одлуку и 1871. сели се у Панчево. Тамо он покреће свој нови хумористичко-сатирични лист "Жижу". Пред крај те године, у Новом Саду излази први покушај објављивања сабраних дела Змајевих, "Све дојакошње песме Змај-Јована Јовановића" на 248 страна.

14.2.1872. у Панчеву се рађа последње дете Змајево и Ружино – Смиљана (Смиљка), а већ 29.4. Змајева Ружа умире, оставивши супруга и тек рођену ћеркицу. Њен гроб се још увек налчази на панчевачком гробљу, а на надгробном споменику уклесани су предивни стихови непознатог аутора – "Малотрајни споменик ти/српски народ ево диже/ал' Ђулићи споменик су/што вечности стоји ближе." Савладан тим новим тешким животним потресима, Змај почиње да пише "Ђулиће увеке", и почиње да их објављује где стигне, док ће у збирци изаћи тек 1882. У лето те године Змај напушта место свог највећег животног губитка и сели се у Футог, уз неуспешан покушај да се насели и запосли као лекар у Сремским Карловцима.

Оставши без супруге, са ћеркицом још у пеленама, Змај је просто био приморан да узме "домаћицу" – удовицу Марију Тарноци, која је убрзо постала и више од тога и 28.2.1873. родила Анку, готово сигурно Змајеву ванбрачну ћерку. Од све његове деце она ће најдуже живети, умреће

1901. у својој 18. години. Скупа са Маријом Тарноци, Змај је под свој кров примио и њену ћерку из првог брака Амалију (Мацу), и никад није правио разлику између ње и Анке.

22.1.1874. умире последње Змајево и Ружино дете – Смиљка и сахрањена је поред велике футошке православне цркве. У јесен исте године веома помпезно се обележава 20-годишњица Змајевог књижевног рада. Змај је, у то време, свакако најцењенији песник војвођанских Срба, али и шире.

Од све своје браће, Змај је најбољи однос имао са Корнелом, који му је често био помагач у његовим многобројним пословима.

За време српско-турског рата 1877, Змај покреће јединствен часопис – "Илустровану ратну хронику", чија је једина сврха била упознавање најшире масе војвођанских Срба са борбом њихове браће, а који је изашао у само седам бројева, али био убедљиво најчитанији од свих које је он икада покренуо, пошто је тираж сваког од бројева износио и до 5000 примерака, што је за оно време била више него импозантна цифра. Исте године, у "Јавору" објављује своју чувену песму "Бранкова жеља" ("Стражилово, мило Стражилово..."), која се често погрешно приписује Бранку Радичевићу, а којом он заправо покреће акцију за пренос Бранкових костију из Беча на то брдо покрај Карловаца, а која ће успешно бити окончана 1882. Но, баш та Змајева идеја биће и повод за почетак његовог сукоба са Лазом Костићем, који ће, на крају довести, пред сам крај Змајевог живота, и до њиховог коначног разлаза.

Јуна 1878. Змај покреће нови политичко-сатирични лист "Стармали", јер без такве занимације он очигледно не може. Лист ће, са прекидима, излазити до 1889. Исте године објављује и своју збирку религиозне поезије "Харфа Сиона". Пред крај те године, на позив кнеза Милана Обреновића, Змај прихвата место драматурга београдског Народног позоришта и сели се у Србију. У то време он почиње и свој преводилачки рад са енглеског језика, којег је у Србији мало ко у то време знао. Као прво преведено дело неког енглеског песника, у Змајевом преводу појавиће се "Енох Арден" од Тенисона. За Змаја се слободно можда рећи да је био прави полиглот (зналац више језика), пошто је преводио са мађарског, немачког, руског и енглеског, а служио се још и словачким, француским, и, као лекар, вероватно и латинским!

1879. Змај у "Стармалом" објављује једну од својих најчувенијих родољубивих песама "Светли гробови". Исте године почиње излазити у наставцима и његова "Певанија" (збирка свих до тада објављених његових песама), чије излажење ће се окончати 1882, и која ће на крају достићи импозантан тираж од 6000 примерака, и бити наручивана чак и из Америке. У то време њега веома погађа тежак положај његовог личног пријатеља и политичког узора Светозара Милетића, чије физичко и душевно здравље, боравећи на дугогодишњој робији, све очигледније попушта.

У лето 1880. многи српски листови објављују Змајев оглас којим позива читаоце да се претплате на "Невен", којег је он спреман покренути као први дечији лист на српском језику. Истовремено подноси оставку на место драматурга Народног позоришта и сели се у Беч. Јула те године излази први број "Невена", како у његовом заглављу пише "Чика Јовиног листа", а који ће бити најдуговечнији од свих његових листова и надживети и самог свог творца. Иако је већина најбољих прилога у том листу била управо Змајева, треба споменути и бројне одличне сараднике које је имао: Бранислава Нушића, Милорада Шапчанина, Алексу Шантића, Светозара Ћоровића, Стевана Сремца... Осим књижевних, Змај у "Невену" објављује и своје ликовне радове – цртеже и вињете – чији квалитет доказује и његов не мали таленат и за ту врсту уметности. Интересантно је споменути да многи Змаја сматрају и оснивачем српског стрипа и енигматике, због бројних таквих радова које је у "Невену" објавио, мада не под тим именима (енигматски прилози – питалице, загонетке, ребуси итд. – ишли су под именом "даштања").

Његов други боравак у Бечу потрајаће све до 1889, што је за Змаја био више него дуг временски период. Он у том граду живи више од књижевности, а мање од свог лекарског посла.

1882. коначно излазе "Ђулићи увеоци", и довршава се издавање "Певаније". Исте године почиње и Змајево пријатељство са црногорским књазом Николом Петровићем, којег ће Змај пратити чак и на његовом путу у Москву 1883, што је било и најдуже Змајево путовање уопште. Новембра те године прима мноштво честитки поводом 50. рођендана. Некако у то време почиње да, путујући у Нови Сад, све више борави и одседа у Каменици, која му се очигледно све више допадала. Занимљиво је и напоменути да му је сарадник за ликовне радове у "Невену", у то време, био и један од наших најпознатијих сликара свих времена Урош Предић, и да су, чак, њих двојица заједно осмишљавали и цртали бројне ликовне прилоге за тај лист. Змаја веома погађа и политички расцеп међу војвођанским Србима после повлачења Светозара Милетића из политичког живота.

1888. Змај креће на своје прво путовање у Црну Гору, и том приликом по први пут виђа море, које га просто очарава. Занимљиво да су га на том путовању, у местима где је одседао (Трсту, Задру, Шибенику, Сплиту, Дубровнику, Котору), дочекивали како представници тамошњих Срба, тако и бројни угледни Хрвати.

1889. Змај напушта Беч и сели се у Каменицу, где се насељава на Корнеловом имању "Змајевац", којег му је овај поконио, а које се налазило отприлике тамо где је данас амфитеатар и двориште наше школе. Кућа у којој се данас налази његов музеј била је уствари кућа намењена сеоском лекару, у којој се могло и становати, али је он ипак чешће боравио на Змајевцу, где се налазио његов чувени чардак на којем је проводио највише времена и одакле је пуцао прелеп поглед на Нови Сад.

Сурово политичко убиство којег је Јаша Томић, вођа једне политичке странке војвођанских Срба, починио 31.12.1889. у по бела дана на сред новосадске жељезничке станице, над Мишом Димитријевићем, вођом друге политичке странке, дефинитивно наводи Змаја да се потпуно повуче из политичког живота, правдајући то старошћу и болешћу. Пред крај 1890, Змај се, по други пут сели у Београд, где прихвата место градског лекара. 1892. Народна скупштина краљевине Србије додељује му доживотну почасну пензију.

1897. Змај се из Београда сели у Загреб, у нади да ће тамо моћи остварити планове своје ћерке Анке да постане глумица. У том граду ће 1899. бити објављено прво збирно издање "Ђулића" и "Ђулића увелака" у једној књизи. Исте године његов сукоб са Лазом Костићем кулминира дефинитивним разлазом. Након Анкине смрти 1901. Змаја више ништа не везује за Загреб, и он се дефинитивно враћа у Каменицу, како сам каже, "да би тамо умро". Исте године њега веома погађа и смрт Светозара Милетића.

1903. скромно и у тишини је обележен Змајев 70. рођендан. Свима је било познато да је болестан, али је његова смрт 1.(14.)6.1904. ипак многе изненадила. Његова сахрана 4.(17.)6. претворила се у до тада невиђену манифестацију народног бола и поноса којој је присуствовало око 20.000 људи. Сахрањен је на скромном каменичком сеоском гробљу где је, како је један писац касније записао, "и мртав лепо лежати".

Змај се и данас сматра за једног од највећих наших песника свих времена, а свакако једног од најпопуларнијих и чије су песме у народу најпознатије. У његову част одржавају се од 1958. Змајеве дечије игре у Новом Саду и "Невенов фестивал деце песника", а многе школе не само у Србији носе његово име. (Наша школа носи га од 1951.) Од 1971. одржавају се сусрети Змајевих школа, а сваке пете године домаћини смо ми.

Змају су подигнута и три споменика – у дворишту његовог музеја (рад Ивана Мештровића), на централном каменичком тргу који носи његово име (подигнут 1954. прилозима деце из читаве тадашње Југославије) и у главној новосадској улици, која такође носи Змајево име, рад Јована Солдатовића, подигнут 1981.

Мирослав Антић је 1979. обновио издавање "Невена", који у оквиру издавачке куће "Дневник" излази и до данас.

Текст припремио Зоран Хорватов